

۱۸ محور طلایی

در خطبه غدیریه

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدجعفر مروجی طبسی

مرحوم ابن‌جبر متوفای قرن هفتم هجری قمری در کتاب گران‌سنگ نهج‌الایمان، خطبه‌ای نسبتاً مفصل در بیان شأن و مقام و منزلت حضرت امام علی علیه السلام بیان کرده و کلمه «معاشر الناس» را حدود ۷۰ مرتبه ذکر کرده است که این تعبیر، بهترین دلیل بر بین‌المللی بودن سخنان آن فرستاده بزرگ الهی است؛ سخنانی که خطاب آن عمومی بود و اختصاص به قشر خاصی نداشت.

هجدهم ماه ذی‌حجه روز تاج‌گذاری مولای متقیان امیر مؤمنان علی علیه السلام به‌وسیله نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله است.

در این روز سرنوشت‌ساز که مربوط به آینده امت اسلامی می‌شود، رسول خدا صلی الله علیه و آله در آن هوای گرم و بیابان بی‌آب و علف، سخنان بسیار مهمی دربارهٔ افضلیت مولای متقیان بیان کردند.

به‌قدری هوا گرم بود که به‌گفته مرحوم شیخ مفید (متوفای ۴۱۳ ق) در کتاب‌الآشاد (ج ۱، ص ۱۷۵) اکثر مردم از شدت گرما، رزای خود را بر قدم‌های خود می‌پیچیدند.

سبط بن جوزی حنفی‌مذهب (متوفای ۶۸۵ ق) در کتاب تذکرة الخواص (ص ۲۷)، تعداد حاضرین را ۱۲۰ هزار نفر ذکر کرده است. ابن‌عساکر دمشقی شافعی‌مذهب (متوفای ۵۷۱ ق) در کتاب تاریخ دمشق (ج ۴۵، ص ۱۸۷)، در عبارتی در وصف سخنرانی نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله می‌گوید: «فقام وقال ماشاءالله أن يقول» و این گفته دلالت می‌کند که حضرت در آن شدت گرما، سخنرانی کوتاهی نداشته؛ بلکه مطالب فراوانی را در آن حضور گسترده بیان داشته است.

در این مقاله کوتاه، در صدد استخراج گوهرهایی از جنس معرفت از آن سخنرانی تاریخی رسول خدا صلی الله علیه و آله هستیم.

مرحوم ابن‌جبر متوفای قرن هفتم هجری قمری در کتاب گران‌سنگ نهج‌الایمان، خطبه‌ای نسبتاً مفصل در بیان شأن و مقام و منزلت حضرت امام علی علیه السلام بیان کرده و کلمه «معاشرالناس» را حدود ۷۰ مرتبه ذکر کرده است که این تعبیر بهترین دلیل بر بین‌المللی بودن سخنان آن فرستاده بزرگ الهی است؛ سخنانی که خطاب آن عمومی بود و اختصاص به قشر خاصی نداشت.

۱. **آنها الناس:** ای مردم! اینجا آخرین مقامی است که در آن توقف می‌کنم؛ پس گوش فرادهید و اطاعت کنید و امر پروردگار خود را بپذیرید؛ چراکه خداوند مولای شما و علی امام شماست.

۲. **معاشر الناس:** ای مردم! علی را برتر بشمارید؛ چراکه هیچ علمی نیست؛ مگر آنکه خداوند آن را به من عنایت کرد و هر آنچه به من آموخت، به تحقیق آن را به علی نیز تعلیم کرد؛ همان شخصیتی که بعد از من تبیین‌کننده علوم برای شماست.

۳. **معاشر الناس:** ای مردم! علی را برتر بشمارید؛ زیرا خداوند او را برتر قرار داده است و او را بپذیرید؛ چراکه خداوند او را منصوب نموده است.

۴. **معاشر الناس:** ای مردم! علی امامی از سوی خداوند است.

درس‌هایی که از خطبه غدیر می‌گیریم

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسن جواهری

بی‌تردید عید غدیرخم، بزرگ‌ترین عید اسلامی شیعی است که در روایات مورد اهتمام بسیاری قرار گرفته و فضیلت بی‌شماری برای آن ترسیم شده است. در چنین روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای بار دیگر و این بار در برابر جمع انبوهی از حج‌گزاران خانه خدا که از سراسر مناطق اسلامی گرد آمده بودند، حضرت علی علیه السلام را که از سوی خدا برای وصایت و جانشینی بعد از او انتخاب شده بود، به مردم معرفی کرد و فرمود: «فلیبلغ الحاضر الغائب والوالد الولد إلی یوم القیامه»؛ پس بایسته است، این سخن را حاضران به غایبان و پدران به فرزندان تا برپایی رستاخیز برسانند. بنابراین وظیفه همه ماست که بگوشیم، این واقعه بزرگ و سرنوشت‌ساز را در حد توان خود به گوش همگان برسانیم. در واقعه غدیرخم که طی آن، حضرت امام علی علیه السلام به جانشینی و وصایت و امارت بعد از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله معرفی شد، پیامبر صلی الله علیه و آله سخنرانی غرایب ایراد کردند که انباشته از نکات مهم و راه‌گشاست. این خطبه نسبتاً طولانی در احتجاج و برخی منابع دیگر و فرازهایی از آن، در انبوهی از منابع شیعه و سنی گزارش شده است که علامه امینی رحمته الله علیه بسیاری از آنها را در کتاب بسیار ارزشمند الغدیر گرد آورده است.

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسن جواهری، عضو هیأت علمی گروه قرآن‌پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در گفت‌وگویی، به مهم‌ترین مباحث مربوط به غدیر و خطبه غدیر اشاره نموده است که متن آن در ادامه می‌آید.

■ **درس نخستی که از مطالعه خطبه غدیر می‌گیریم، چیست؟**

● درس اولی که از مطالعه و دقت در خطبه غدیر حضرت رسول صلی الله علیه و آله می‌گیریم، به نظر من این است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مطیع محض خداوند است. آن حضرت ابتدا با بیانی آهنگین و گاه مسجع و با تفصیلی نسبی به حمد و ثنای الهی پرداخته، در فرازی از آن عرضه می‌دارد: «احمده کثیراً و اشکره دائماً علی السراء والضراء واللشدة والرخاء وأوأمّن به و یملأنکته وکتبه ورسله. اسمع لأمره واطیع وایاد إلی کل مایرضاه واستسلم لماقضاه، رغبه فی طاعة وخوفاً من عقوبته، لانه الله الذی لا یؤمن مکره ولاخفاف جوره»؛ او را ستایش فراوان و سیاس جاودانه می‌گویم بر شادی و رنج و بر آسایش و سختی و به او و فرشتگان و نبشته‌ها و فرستاده‌هایش ایمان داشته، فرمان او را گردن می‌گذارم و اطاعت می‌کنم و به سوی خشنودی او می‌شتابم و به حکم او تسلیمم؛ چراکه به فرمان‌بری او شائق و از کفر او ترسانم؛ زیرا او خدایی است که کسی از مکشش در امان نبوده و از بی‌عدالتیش ترسان نباشد (زیرا او را ستمی نیست).

■ **یک از موضوعاتی که حضرت صلی الله علیه و آله در سخنان**

خود به آن اشاره می‌کند، ختم نبوت است. به نظر شما اهمیت طرح این مسأله در غدیرخم تا چه حد است؟ تشبیه حضرت علی علیه السلام به هارون برادر موسی علیه السلام با این نکته که بعد از حضرت رسول صلی الله علیه و آله، دیگر پیامبری مبعوث نمی‌شود، هم باز به موضوع ختم نبوت اشاره دارد. آیا ختم نبوت را قبلاً در جاهای دیگر بیان فرموده بودند؟

● حضرت پس از حمد و ثنای الهی به موضوع مورد نظر که به‌خاطر آن اجتماع بسیار عظیم حاجیان در غدیرخم گرد آمده بود، پرداخته، می‌فرماید: «خدا به من وحی کرد: «بسم الله الرحمن الرحیم، یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک – فی علی یعنی فی الخلافة لعلی بن ابی‌طالب – وإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله یعصمک من الناس»؛ ای فرستاده ما! آنچه از سوی پروردگارت [درباره علی و خلافت او] بر تو فرود آمده، بر مردم ابلاغ کن؛ وگرنه رسالت خداوندی را انجام نده‌ای و [در این خصوص نگران نباش؛ زیرا] خدا تو را از آسیب مردمان نکه می‌دارد. آنگاه می‌فرماید: جبرئیل سه مرتبه بر من فرود آمد از سوی سلام، پروردگارم که تنها او سلام است، فرمانی آورد که در این مکان به‌پا خیزم و به هر سفید و سیاهی اعلام کنم

۵. **معاشر الناس:** ای مردم! علی را برتر بشمارید؛ زیرا او برترین مردم بعد از من در میان مردان و زنان است.

۶. **معاشر الناس:** ای مردم! به‌درستی که علی و پاکان از فرزندان من، همگی از صلب علی هستند؛ آنها ثقل اصغر هستند و قرآن ثقل اکبر است. این بیان حضرت رسول صلی الله علیه و آله، اشاره به حدیث صحیح و متواتر تقلین دارد که در منابع دست اول اهل سنت آمده است.

۷. **بدانید و آگاه باشید** که من وظیفهام را ادا کردم و پیمای را که لازم بود، به شما ابلاغ کنم، به شما ابلاغ کردم و به گوش شما رساندم و برای‌تان توضیح دادم بدانید... بدانید که غیر از این برادرم (علی)، شخص دیگری امیر مؤمنان نیست و حکومت بر مردم بعد از من، برای کسی جز علی جایز نیست.

۸. **معاشر الناس:** ای مردم! این علی برادر و جانشین من برای هر کسی است که به من ایمان آورده و علی تفسیر کتاب پروردگار است.

۹. **معاشر الناس:** ای مردم! به‌درستی که خداوند با امامت علی دینش را بر شما کامل کرد. روشن است که این سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله، اشاره به آیه «الیوم اکملت لکم دینکم وأتمممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دیناً» دارد.

۱۰. **معاشر الناس:** ای مردم! او (علی) دین خدا را ادا می‌کند و از رسول خدا دفاع می‌کند و او پاک و پاکیزه و هدایت‌کننده و هدایت‌شده است؛ نبی او بهترین نبی و خودش بهترین وصی است.

۱۱. **معاشر الناس:** ای مردم! ذریه هر نبی از صلب اوست و ذریه من از

صلب امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب است.

۱۲. **معاشر الناس:** ای مردم! نوری الهی در من و سپس در علی و پس از آن در نسل اوست تا قیام مهدی که حق خداوند و حق ما را استیفا می‌کند.

۱۳. **معاشر الناس:** ای مردم! من صراط مستقیم الهی هستم که خداوند شما را امر کرد که مسیر هدایت را در آن بپیمایید و پس از من، علی و پس از علی، ائمه هدایت از صلب او، شما را به حقیقت و عدالت هدایت می‌کنند.

۱۴. **معاشر الناس:** ای مردم! به‌درستی که من انذاردهندم و علی بشارت‌دهنده است. ای مردم! من انذاردهنده‌ام و علی هدایت‌گر است.

ای مردم! به‌درستی که من نبی و علی وصی من است.

۱۵. **معاشر الناس:** ای مردم! من رسول خدا و علی امام است و ائمه پس از او، فرزندان او هستند و من پدر همه آنها هستم و همه آنها از صلب او هستند و قائم مهدی که بر تمام ادیان برتری می‌یابد، از ماست. به‌درستی که او انتقام‌گیرنده از ظالمان و فتح‌کننده و نابودکننده قلعه‌ها خواهد بود.

به‌درستی که او یاری‌گر دین خداست و چراغی در دریای عمیق است و او وارث تمام علوم و دانای به تمام دانش هاست... او حجت باقی خداست و پس از او حجتی نیست و حق جز با او همراه نیست و تمام نورها نزد اوست... بدانید که او ولی خدا در زمین است.

۱۶. **معاشر الناس:** ای مردم قرآن در بین شماست و علی و ائمه بعد از او در بین شما خواهند بود و من آنها را معرفی کردم که از من و از علی هستند. پس تا زمانی که به آنها تمسک می‌کنید گمراه نخواهید شد.

۱۷. **معاشر الناس:** ای مردم! فضائل امیر مؤمنان علی بن ابی‌طالب نزد خداست و خداوند آنها را در قرآن نازل کرده و تعداد آنها به‌اندازهای زیاد است که نمی‌توان در مقام واحد آنها را شمرد.

۱۸. **معاشر الناس:** ای مردم! هر کس از خدا و رسول خدا و علی و سایر ائمه که بیان کردم اطاعت کند، به رستگاری عظیم دست پیدا خواهد کرد.

● **گوهرهای معرفتی**

در این ۱۸ بند از خطبه غدیریه می‌توان به چند محور و بلکه چند گوهر معرفتی اشاره کرد:

۱. اشاره به ولایت و امامت و جانشینی علی علیه السلام؛

۲. اشاره به افضلیت و اعلمیت امیرالمؤمنین علیه السلام بر حاضران؛

۳. هر علمی که خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله تعلیم کرد، به امیر مؤمنان علیه السلام

آموختم، در جان پیشوای پرهیزکاران، علی به ودیعه نهادم. او (علی) پیشوای روشن‌گر است که خداوند او را در سوره یاسین یاد کرده است: «و دانش هر چیز را در امام مبین برشمرده و ثبت کرده‌ایم. علی علیه السلام مدار حق و هدایت است. مردم! از علی رو بزنناید و از او نگریزید و از ولایت و سرپرستی‌اش رو بنگردانید؛ او [شما را] به‌درستی و راستی هدایت کرده و [خود نیز] بدان عمل می‌نماید؛ او باطل را نابود کرده و از آن باز دارد و در راه خدا، نکوهش نکوهش‌گران او را از کار باز ندارد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در ادامه، با بیان بخشی از فضایل امیرالمؤمنین علی علیه السلام که در قرآن آمده است، فرمودند: «معاشرالناس! إن فضائل علی بن ابی‌طالب عندالله عزوجل و قد انزلها فی القرآن اکثر من ان احصیها فی مقام واحد، فمن انباکم بها وعرفها فصدقوه»؛ مردم! فضایل علی بن ابی‌طالب نزد خداوند عزوجل که در قرآن نازل فرموده، بیش از آن است که من یکباره برشمارم. پس هرکس از مقامات او خبر داد و آنها را شناخت، او را تصدیق و تأیید کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در ادامه با مبالغه در بیان پند و اندرز و هشدار از کج‌روی و انحراف و دعا برای پیروی‌کنندگان از اهل بیت علیهم السلام و نفرین مخالفان

نیز عطا نمود؛

۴. فرزندان و عترت رسول خدا صلی الله علیه و آله از نسل و صلب علی علیه السلام هستند؛

۵. اشاره به حدیث صحیح و متواتر تقلین؛

۶. اتمام حجت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با همه حاضران؛

۷. کامل شدن دین خدا با ولایت و امامت امیر مؤمنان علی علیه السلام

۸. اشاره به امامت و ولایت امام زمان علیه السلام و مسئله مهم مهدویت؛

۹. امام زمان علیه السلام باری دهنده دین خداست؛

۱۰. امام زمان علیه السلام وارث تمام علوم است؛

۱۱. امام زمان علیه السلام ولی خدا روی زمین است؛

۱۲. نجات انسان‌ها در گروی اطاعت از علی علیه السلام است؛

۱۳. در موارد متعدد از قرآن کریم به فضائل و مناقب امیر مؤمنان علی علیه السلام

اشاره شده است؛

۱۴. امامان دیگر همگی از نسل رسول خدا صلی الله علیه و آله و از صلب امیر مؤمنان علی علیه السلام هستند؛

● **اولین بیعت‌کنندگان باعلی علیه السلام**

مرحوم ابن‌جبر پس از اتمام سخنان رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و خطبه غدیر می‌گوید:

اولین کسانی که با رسول خدا دست دادند و با علی علیه السلام مصافحه کردند، ابوبکر، عمر، عثمان، طلحه، زبیر و باقی صحابه از مهاجرین و انصار بودند.

حال سؤالی که در اذهان همگان مطرح می‌شود، این است که آیا بیعت‌کنندگان بر بیعت خود پایبند بودند یا بیعت خود را شکستند؟

حافظ ذهبی (متوفای ۷۴۸ ق) در کتاب سیر أعلام النبلاء (ج ۱۹، ص ۳۲۸)، از کتاب سرالعلمین و کشف ما فی الدارین غزالی نقل می‌کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز غدیر فرمود: «من کنت مولاه فعلی مولاه» و عمر به علی علیه السلام گفت: «یتّبع تبع أصبحت مولای و مولا کلّ مؤمن و مؤمنة»؛ یعنی بر تو مبارک که مولای من و هر زن و مرد مسلمان شدی.

ذهبی سپس می‌نویسد: غزالی می‌گوید که این عبارت عمر، تسلیم و رضایت به ولایت علی علیه السلام است؛ اما حب ریاست و امر خلافت و حکومت، سبب غلبه هوای نفس بر او شد تا جایی که آنها به مخالفت برخاستند و به حقیقت پشت کردند و خلافت را با ثمنی اندک خریدند و چه بد معامله‌ای کردند (فبنس مایشثرون). روشن است که این بیان غزالی (متوفای ۵۵۵ ق) نص در نقض بیعت است.

و دشمنان به همه دستور می‌دهند، با علی علیه السلام بیعت کنند!

به نظر می‌رسد، در همین واقعه غدیر حضرت به لقب امیرالمؤمنین علیه السلام مفتخر شدند.

«لا إله الاّ» «امیرالمؤمنین» غیر اخی هذا، الا لا تحل امره المؤمنین بعدی لاحد غیره» هشدار که هرگز به‌جز این برادرم، کسی نباید امیرالمؤمنین خوانده شود. هشدار که پس از من، امارت مؤمنان برای کسی جز او جایز نیست.

طبق آیه اکمال، چرا غدیر مایه اکمال دین است که می‌فرماید: ﴿الیوم اکملت لکم دینکم وأتمممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الإسلام دنیا﴾ (مائده: ۳) واقعه غدیر مایه اکمال دین است. پیامبر صلی الله علیه و آله در خطبه غدیر می‌فرماید: «اللهم إیک انزلت الایة فی علی ولیک عندتبیین ذالک ونصیبک إیاه لهذا الیوم: الیوم اکملت لکم دینکم وأتمممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الإسلام دنیا؛ بارالها! تو خود[این آیه را] هنگام برپا داشتن او و بیان ولایتش نازل فرمودی: «امروز [با] نصب علی بن ابی‌طالب به ولایت، امامت، حکومت و فرمان‌روایی بر امت، دین‌تان را برای شما کامل و نعمت را بر شما تمام کردم و اسلام را برایتان به–عنوان دین پسندیدم».

وارث امامت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با اشاره به جانشینان پس از خود، آخرین جانشین رانیز با تفصیلی تأمل‌برانگیز معرفی کرده، می‌فرماید: آگاه باشید! همانا آخرین امام، قائم مهدی از ماست. هان! او بر تمامی ادیان چیره خواهد بود.

هشدار! که اوست انتقام‌گیرنده از ستمکاران. هشدار! که اوست فاتح دژها و منهدم‌کننده آنها. هشدار! که اوست، چیره بر تمامی قبایل مشرکان و راهنمای آنان. هشدار! که او خون‌خواه تمام اولیای الهی است. آگاه باشید! اوست یاور دین خدا. هشدار! که از دریایی ژرف، پیمان‌هایی افزون گیرید. هشدار! که او به هر ارزشمندی به‌اندازه ارزش او و به هر نادان و بی‌ارزشی، به‌اندازه نادانی‌اش نیکی کند. هشدار! که او نیکو و برگزیده خداوند است. هشدار! که او وارث دانش‌ها و حاکم بر ادراک‌هاست.